

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΑΝΕΙΟΔΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ: ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στέλιος Κατρανίδης, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Γιάννης Καραγιάννης, Επιστημονικός Συνεργάτης Πανεπιστημίου Saskatschewan

1. Εισαγωγή

Η παρέμβαση του κράτους στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα αποτελεί μία βασική προσδιοριστική παράμετρο στην εξέλιξη βασικών μεγεθών, όπως όγκος και διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής, των πραγματοποιούμενων εξαγωγών-εισαγωγών, των δημιουργούμενων στον τομέα εισοδήματος κλπ. μεγεθών. Σήμερα, υπό καθεστώς ένταξης και πλήρους συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι δυνατότητες άσκησης εθνικής πολιτικής τιμών και εισοδημάτων είναι ωστόσο σημαντικά περιορισμένες μια και η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) διαμορφώνεται μέσα από σύνθετη διαδικασία στα πλαίσια του Συμβουλίου Υπουργών της Κοινότητας. Μία ωστόσο από τις λίγες δυνατότητες επηρεασμού της σύνθεσης της παραγωγής και των αντίστοιχα δημιουργούμενων εισοδημάτων αποτελεί η άσκηση κατάλληλης δανειοδοτικής πολιτικής. Εδώ ο περιοριστικός παράγων βρίσκεται στις δυνατότητες χρηματοδότησης από εθνικούς πόρους αντίστοιχων προγραμμάτων και όχι στην ανάγκη προσεταιρισμού των κοινοτικών εταίρων για τη στήριξη ενός κατάλληλου για την ελληνική γεωργία-κτηνοτροφία πακέτου τιμών.

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση της πολιτικής της βραχυπρόθεσμης γεωργικής πίστης στις δεκαετίες του '70 και του '80 κατά γεωργικό προϊόν (κλάδο), μιας πολιτικής που έχει αναμφισβήτητα επηρεάσει την όλη εξέλιξη της ελληνικής γεωργίας. Η έντονη κρατική παρέμβαση στα τεκταινόμενα του αγροτικού τομέα αποτελεί μία πραγματικότητα η οποία απαντάται σε όλες τις σχετικά αναπτυγμένες οικονομίες της αγοράς. Η τεκμηρίωση των αιτίων της παρεμβατικής πολιτικής βρίσκεται συχνά σ' ένα μεγάλο φάσμα επιχειρημάτων κανονιστικού χαρακτήρα με πιο βασικό εκείνο της προστασίας του συρρικνώμενου αγροτικού τομέα και του μειούμενου αγροτικού εισοδήματος. Η άσκηση πιστωτικής πολιτικής, με τη μορφή χορήγησης δανείων επιδοτημένου επιτοκίου, αποτελεί κλασική περίπτωση στήριξης του αγροτικού εισοδήματος μέσω επιδότησης των τιμών των εισροών, εν προκειμένω στην περίπτωση της βραχυπρόθεσμης πίστης, του κυκλοφοριακού κεφαλαίου, της αγροτικής επιχείρησης. Το γεγονός ωστόσο της ύπαρξης σημαντικών αποκλίσεων στο βαθμό στήριξης των επιμέρους αγροτικών προϊόντων (κλάδων), οδηγεί στη σκέψη ότι κάποιοι κλάδοι εμφανίζονται ιδιαίτερα αποτελεσματικοί στη διεκδίκηση και απόσπαση σχετικά υψηλών επιπέδων στήριξης και προστασίας εν γένει. Από την άλλη πλευρά, το κράτος ενδέχεται να ευνοεί την ανάπτυξη κάποιων επιμέρους κλάδων στα πλαίσια της επίτευξης των στόχων της εθνικής οικονομικής πολιτικής ή αυτών της ΚΑΠ.

Η κρατική παρέμβαση στον αγροτικό τομέα αναλύεται συνήθως μέσω δύο βασικών προσεγγίσεων. Σύμφωνα με την *πρώτη* και περισσότερο κλασική προσέγγιση, η πολιτική εξουσία δρα ως εξωγενής παράγοντας του οικονομικού γίνεσθαι και με τις αποφάσεις της επηρεάζει τα τεκταινόμενα στον αγροτικό τομέα. Η πρώτη εκδοχή της προσέγγισης αυτής, η λεγόμενη και αγροτικός φουνταμεταλισμός (Tweeten, 1989), θέλει την κρατική παρέμβαση ως αποτέλεσμα της "εξέχουσας" θέσης που κατέχει ο αγροτικός τομέας στα πλαίσια της οικονομικής και εν γένει κοινωνικής δραστηριότητας, ενώ η δεύτερη ως έκφραση αναγκαίων διορθωτικών μέτρων, που αποσκοπούν στην άρση ατελειών του συστήματος της ελεύθερης αγοράς, ατελειών ιδιαίτερα σημαντικών όσον αφορά τις συνθήκες παραγωγής, εμπορίας και κατανάλωσης αγροτικών προϊόντων (Stiglitz, 1987). Η *δεύτερη* προσέγγιση, η λεγόμενη της νέας πολιτικής οικονομίας, που παρέχει και το αναλυτικό πλαίσιο που στηρίζει την παρούσα εργασία, θεωρεί το κράτος ως ενδογενή παράγοντα του οικονομικού γίνεσθαι και προσπαθεί να εξηγήσει την πολιτική συμπεριφορά και αντίστοιχα τη λήψη των σχετικών αποφάσεων με τη βοήθεια της οικονομικής θεωρίας (Gardner, 1989, Paalberg, 1989, Veeman, 1990 και Swinnen και van der Zee, 1993).

Συνήθως η εξήγηση της διάρθρωσης της αγροτικής χρηματοδότησης, η οποία τόσο πριν όσο και μετά την ένταξη υλοποιείται από μία κρατικής ιδιοκτησίας Τράπεζα (Α.Τ.Ε.), αναζητείται σε παράγοντες σχετιζόμενους με τις επιδιώξεις της επίσημης αγροτικής πολιτικής. Ετσι λοιπόν συχνά αναφέρονται ως σχετικοί στόχοι, επιδιώξεις όπως βελτίωση του γεωργικού εισοδήματος, αυτάρκεια στην παραγωγή ορισμένων προϊόντων, στήριξη κερδών της μεταποιητικής βιομηχανίας, ενίσχυση του εμπορικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων κλπ. Στην παρούσα εργασία επιδιώκεται η προσέγγιση του όλου ζητήματος μέσω στοιχείων προερχομένων από τη λεγόμενη "νέα πολιτική οικονομία της προστασίας" η οποία έχει βρει διεθνώς εφαρμογή, τόσο στην εξήγηση πολιτικών Διεθνούς Εμπορίου, όσο και στη διαμόρφωση της αγροτικής πολιτικής. Ο προσδιορισμός της σημασίας πολιτικών επιλογών στη διαμόρφωση της πιστωτικής πολιτικής είναι μια σχετικά ανεξερεύνητη περιοχή με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ενώ στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν σημαντικές εργασίες όσον αφορά την εξήγηση των προτεραιοτήτων της αγροτικής πολιτικής και ιδιαίτερα του σκέλους των τιμών με βάση την προσέγγιση της νέας πολιτικής οικονομίας, (βλ. Gardner, 1987b και Carter κ.ά., 1990) σχετικές αναλύσεις για τη γεωργική πιστωτική πολιτική δεν έχουν ακόμα πραγματοποιηθεί.

Υπάρχουν βάσιμοι λόγοι γιατί η προσέγγιση της νέας πολιτικής οικονομίας μπορεί να προσφέρει ένα συγκροτημένο αναλυτικό πλαίσιο για τη μελέτη των επιδιώξεων και των προτεραιοτήτων της αγροτικής πιστωτικής πολιτικής. Οι λόγοι αυτοί συνοψίζονται στα παρακάτω: *Πρώτον*, η πολιτική εξουσία ελέγχει την προσφορά αγροτικών δανείων είτε άμεσα μέσω κρατικών πιστωτικών ιδρυμάτων, είτε έμμεσα μέσω της ασκούμενης νομισματικής πολιτικής. *Δεύτερον*, η πολιτική επιτοκίων καθιστά δυνατό τον επηρεασμό της ζήτησης δανείων από μεριάς των αγροτών. *Τρίτον*, η πολιτική αρνητικών πραγματικών επιτοκίων, συνήθως πρακτική ιδιαίτερα σε χώρες με υψηλούς ρυθμούς πληθωρισμού, ή ακόμη περισσότερο οι κατά καιρούς πραγματοποιούμενες διαγραφές αγροτικών χρεών, συνιστούν στην πραγματικότητα μεταβιβάσεις εισοδήματος προς τον αγροτικό τομέα. *Τέταρτον*, η εφαρμογή και διαχείριση της επιθυμητέας δανειοδοτικής πολιτικής είναι σχετικά εύκολη και δεν συνεπάγεται υψηλό διοικητικό κόστος. *Πέμπτο*, οι όποιες επιλογές της πιστωτικής

πολιτικής μπορούν να επενδυθούν πειστικά με αξιόπιστο οικονομικό και συχνά αναπτυξιακό περίβλημα με αποτέλεσμα να εμφανίζονται ως επιλογές οικονομικού χαρακτήρα και μόνο.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η ανάλυση της διαφορετικής κατά προϊόν (κλάδο) πιστωτικής στήριξης που εφαρμόζεται στην ελληνική γεωργία. Πιο συγκεκριμένα θα χρησιμοποιήσουμε κλαδικούς δείκτες υπολογισμένους με βάση διαφθρωτικά στοιχεία της παραγωγής των επιμέρους αγροτικών προϊόντων για να εξηγήσουμε πως η ύπαρξη οργανωμένων αγροτικών συμφερόντων αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην ερμηνεία της διάρθρωσης της δανειοδοτικής πολιτικής. Θα εξηγήσουμε δηλαδή πως η ύπαρξη οργανωμένων αγροτικών συμφερόντων, εξηγεί γιατί η δανειοδοτική στήριξη ορισμένων προϊόντων ήταν και είναι σαφώς ισχυρότερη από τη στήριξη ορισμένων άλλων. Έτσι στο εμπειρικό τμήμα της εργασίας χρησιμοποιούμε κλαδικούς οικονομικούς δείκτες για την εξήγηση αποφάσεων που αφορούν τα επιμέρους - κατά προϊόν χαρακτηριστικά της πολιτικής βραχυπρόθεσμης πίστης, όπως αυτά προκύπτουν από στοιχεία της Α.Τ.Ε., του Υπ. Γεωργίας και της ΕΣΥΕ, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης.

Στη συνέχεια της εργασίας ακολουθούν τρία ακόμη κεφάλαια. Στο πρώτο από αυτά παρουσιάζονται τα γενικά χαρακτηριστικά της ελληνικής γεωργικής πίστης στις τελευταίες δύο δεκαετίες. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι οικονομικές επιπτώσεις της επιδότησης του επιτοκίου των αγροτικών δανείων. Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην πολιτική οικονομία της δανειοδότησης του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα. Στο τέταρτο παρουσιάζεται το εμπειρικό υπόδειγμα και ορισμένα ζητήματα σχετικά με τους δείκτες που υπολογίσθηκαν για την εκτίμησή του και ακολουθεί συζήτηση των αποτελεσμάτων. Η εργασία κλείνει με το πέμπτο κεφάλαιο όπου συνοψίζονται τα κύρια συμπεράσματα.

2. Χαρακτηριστικά της Γεωργικής Πίστης στην Ελλάδα

Ένας ιδιαίτερα σημαντικός τύπος ενίσχυσης του αγροτικού τομέα στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών ήταν η χορήγηση δανείων με χαμηλότερο απ' ό,τι σε όλες τις άλλες κατηγορίες δανείων επιτόκιο. Σε όλη αυτή την περίοδο τα επιτόκια καθορίζονταν με διοικητικό τρόπο, σε επίπεδο που ήταν όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1, σαφώς χαμηλότερο του αναπροεξοφλητικού επιτοκίου της Τράπεζας της Ελλάδος. Όπως προκύπτει από τον ίδιο Πίνακα τα βραχυπρόθεσμα δάνεια αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της όλης χρηματοδότησης του αγροτικού τομέα, πολλαπλάσιο του όγκου της μεσομακροπρόθεσμης χρηματοδότησης.

Τα από την Α.Τ.Ε χορηγούμενα δάνεια διακρίνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες τα βραχυπρόθεσμα, τα μεσομακροπρόθεσμα και τα λοιπά. Τα βραχυπρόθεσμα δάνεια με διάρκεια κατά κανόνα ένα χρόνο, αφορούν την ικανοποίηση τρεχουσών αναγκών της παραγωγής καθώς και των αναγκών των συνεταιριστικών οργανώσεων, ενώ τα μεσομακροπρόθεσμα τη χρηματοδότηση επενδυτικών προγραμμάτων. Τα καλλιεργητικά δάνεια, χορηγούμενα είτε σε χρήμα είτε σε είδος, τα οποία μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, καλύπτουν τρέχουσες δαπάνες της παραγωγής.

Προσφέρονται δε για ανάλυση της κατά προϊόν ακολουθούμενης πιστωτικής πολιτικής καθότι πρώτον, αποτελούν την απ' ευθείας κατά προϊόν χορηγούμενη στον παραγωγό πιστωτική βοήθεια και δεύτερον, γιατί η διαθεσιμότητα των κατά προϊόν αντίστοιχων στοιχείων καθιστά δυνατή μια τέτοια μελέτη.

Πίνακας 1

Καλλιεργητικά, βραχυπρόθεσμα, μεσομακροπρόθεσμα δάνεια και συνολικές χορηγήσεις της ΑΤΕ σε εκατομ. δρχ. στον ελληνικό αγροτικό τομέα και τα αντίστοιχα επιτόκια (1970-1990)

	1970	1975	1980	1985	1990
I. Καλλιεργητικά	6579	17993	34772	103730	:
II. Βραχυπρόθεσμα	11738	33247	59673	177768	:
III. Μακροπρόθεσμα	4851	8971	14593	68262	:
IV. Συνολική χρηματοδότηση	17925	44204	88433	423320	:
V. Αναπροεξοφλητικό* επιτόκιο Τρ. Ελ.	6.5	8	19	20.5	19
VI. Επιτόκιο βραχυπροθ.* δανείων	4.25	6.25	12.75	12	17
VII. Επιτόκιο Μ-Μ* δανείων	2	3	8.5	13.5	16
VIII. (I/II)	0.56	0.54	0.58	0.58	-
IX. (I/IV)	0.37	0.41	0.39	0.25	-
X. (II/III)	2.42	3.71	4.09	2.60	-
XI. (II/IV)	0.65	0.75	0.67	0.42	-

: δεν είναι διαθέσιμα

* Ιανουάριος κάθε έτους, κατώτατο επιτόκιο

Πηγή: (1) Α.Τ.Ε. Εξελίξεις Βασικών Μεγεθών της Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα 1985 και 1994.

(2) Τράπεζα της Ελλάδος, Μηνιαίο Στατιστικό δελτίο, διάφορα έτη.

Πίνακας 2

Προϊόντα με τη μεγαλύτερη και τη μικρότερη πιστωτική στήριξη ανά μονάδα καλλιεργούμενης γης (δρχ./στρέμμα) (καλλιεργητικά δάνεια για 16 προϊόντα)

	1971	1979	1990
1.	τεύτλα (72146)	καπνός (325392)	σουλτανίνα (833930)
2.	βαμβάκι (60168)	σουλτανίνα (222049)	βαμβάκι (774733)
3.	σουλτανίνα (50733)	βαμβάκι (176038)	τεύτλα (653727)
14.	ελαιοκομικά (7122)	οινάμπελοι (48328)	οινάμπελοι (101847)
15.	οινάμπελοι (6861)	ελαιοκομικά (29587)	ελαιοκομικά (38940)
16.	όσπρια (2294)	όσπρια (12661)	όσπρια (18140)

Πηγή: (1) Α.Τ.Ε, Δ/ση Βραχυπρόθεσμης Πίστης, αδημοσίευτα στοιχεία.

(2) ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική, διάφορα έτη.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τα προϊόντα (κλάδους) με τη μεγαλύτερη (μικρότερη) δανειακή στήριξη ανά μονάδα καλλιεργούμενης γης. Για τον υπολογισμό του σχετικού δείκτη κλαδικής γεωργικής πίστης, χρησιμοποιήθηκαν οι ετήσιες χορηγήσεις της Α.Τ.Ε για καλλιεργητικά δάνεια -σε χρήμα και είδος- σε δραχμές (τρέχουσες τιμές) ανά μονάδα καλλιεργούμενης γης υπολογισμένη σε στρέμματα. Η αναγωγή της πιστωτικής αξίας (ύψος δανείου) ανά μονάδα εδάφους και όχι ανά παραγόμενη αξία έγινε για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί ο ετήσιος σχεδιασμός της ακολουθητέας δανειακής κατά προϊόν πολιτικής από μεριάς της Διεύθυνσης Βραχυπρόθεσμης Πίστης της Α.Τ.Ε γίνεται με βάση αναπροσαρμοζόμενους συντελεστές ύψους αξίας ανά μονάδα εδάφους και δεύτερον, γιατί τυχόν αναγωγή των επιμέρους κατά προϊόν δανείων ανά αξία παραγωγής θα υπέκειτο σε στρεβλώσεις λόγω διαχρονικών μεταβολών των σχετικών τιμών των επιμέρους προϊόντων.¹

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 2 και τους υπολογισθέντες δείκτες κλαδικής γεωργικής πίστης² την υψηλότερη δανειακή στήριξη απολαμβάνουν στις τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους που επιλέξαμε, μια στην αρχή και μία στο τέλος της δεκαετίας του '70 καθώς και μία για το 1990, προϊόντα όπως τα τεύτλα, το βαμβάκι, ο καπνός και η σουλτανίνα. Αντίστοιχα οι πιο χαμηλοί σχετικά δείκτες υπολογίσθηκαν για τα ελαιοκομικά προϊόντα (λάδι, ελιές), την παραγωγή σταφυλιών για κρασί (οινάμπελοι) και τα όσπρια. Μια πρώτη εικόνα που προκύπτει από τον Πίνακα αυτό μας δίνει, σε συνδυασμό με γνωστά

1. Το πρόβλημα αυτό θα ήταν εν προκειμένω σημαντικό, καθότι η στατιστική εκτίμηση του υποδείγματος που ακολουθεί βασίζεται τόσο σε διαστρωματικά στοιχεία όσο και σε στοιχεία χρονολογικών σειρών (pooled data).

2. Οι απόλυτες τιμές των οποίων αναγράφονται σε παρένθεση.

κατά τεκμήριο χαρακτηριστικά των επί μέρους προϊόντων (κλάδων), ορισμένες πρώτες ενδείξεις σχετικά με βασικές επιλογές της πολιτικής βραχυπρόθεσμης γεωργικής πίστης.

Πρώτον, την υψηλότερη δανειακή στήριξη φαίνεται να απολαμβάνουν προϊόντα που αποτελούν βασική πρώτη ύλη μεταποιητικών κλάδων, όπως οι κλάδοι καπνός/καπνοβιομηχανία, ζαχαρότευτλα/ζαχαρουργία, βαμβάκι/υφαντουργία. Εξαιρέση φαίνεται να αποτελεί η σταφίδα.

Δεύτερον, τα προϊόντα με σχετικά υψηλή δανειακή στήριξη είναι, με εξαίρεση τον καπνό, προϊόντα που παρουσιάζουν υψηλή γεωγραφική συγκέντρωση (π.χ. σταφίδα, ζαχαρότευτλα, βαμβάκι).

Τρίτον, οι δείκτες δανειακής στήριξης απολαμβάνουν υψηλές τιμές για προϊόντα όπως καπνός, βαμβάκι, σταφίδες, που είτε άμεσα είτε έμμεσα συμβάλλουν στην πραγματοποίηση σημαντικών εξαγωγών. Εξαιρέση αποτελεί η παραγωγή ζαχαροτεύτλων.

Τέταρτον, φαίνεται, αν και με χαμηλότερη σαφήνεια απ' ότι προηγούμενα, πως υψηλή δανειακή στήριξη συναντάται σε κλάδους με σχετικά μεγάλο μέσο μέγεθος εκμετάλλευσης (εκπεφρασμένο σε στρέμματα ανά εκμετάλλευση) και σε σχετικά εντατικές καλλιέργειες, δηλαδή σε καλλιέργειες με υψηλή παραγωγικότητα του εδάφους. Οι παράγοντες αυτοί συναντώνται και οι δύο στις καλλιέργειες ζαχαρότευτλων, βαμβακιού και σταφίδας ενώ όσον αφορά τον καπνό εξαιρέση αποτελεί το μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων.

3. Οικονομικές Επιπτώσεις της Επιδότησης του Επιτοκίου των Αγροτικών Δανείων

Η ανάλυση των οικονομικών επιπτώσεων της πολιτικής επιδότησης επιτοκίου των βραχυπρόθεσμων αγροτικών δανείων καθώς και οι επιπτώσεις της στην κοινωνική ευημερία γίνεται με τη βοήθεια του Σχήματος 1. Σε αυτό παρουσιάζονται η αγορά του τελικού προϊόντος (τμήμα α) και οι αντίστοιχες αγορές των εισροών, όπου εδώ επιλέγουμε να είναι αυτή της αγροτικής πίστης (τμήμα β), της γεωργικής γης (τμήμα γ) και των λοιπών ενδιάμεσων εισροών (τμήμα δ). Στην ανάλυση που ακολουθεί θεωρούμε την αγροτική πίστη ως παραγωγική εισροή η οποία συνδυάζεται με τη γεωργική γη και τις ενδιάμεσες εισροές για να επιτευχθεί η παραγωγή ενός συγκεκριμένου προϊόντος. Η φύση όμως της αγροτικής πίστης ως παραγωγικής εισροής διαφέρει από αυτήν των άλλων παραγωγικών συντελεστών και αυτό γιατί η αγροτική πίστη επιτρέπει την επέκταση των παραγωγικών δαπανών (δαπάνες που αφορούν την αγορά ή προμήθεια γεωργικών εφοδίων) κατά τη διάρκεια της παραγωγικής περιόδου και κατ' επέκταση διευρύνει τις δυνατότητες αύξησης της χρησιμοποιούμενης ποσότητας εισροών με απώτερο σκοπό την αύξηση της παραγωγής. Η αγροτική πίστη λειτουργεί δηλαδή συμπληρωματικά (complementary) ως προς την καλλιεργήσιμη έκταση και τις λοιπές ενδιάμεσες εισροές, ενώ μεταξύ γης και λοιπών ενδιάμεσων εισροών δεχόμαστε πως υπάρχουν σχέσεις υποκατάστασης.

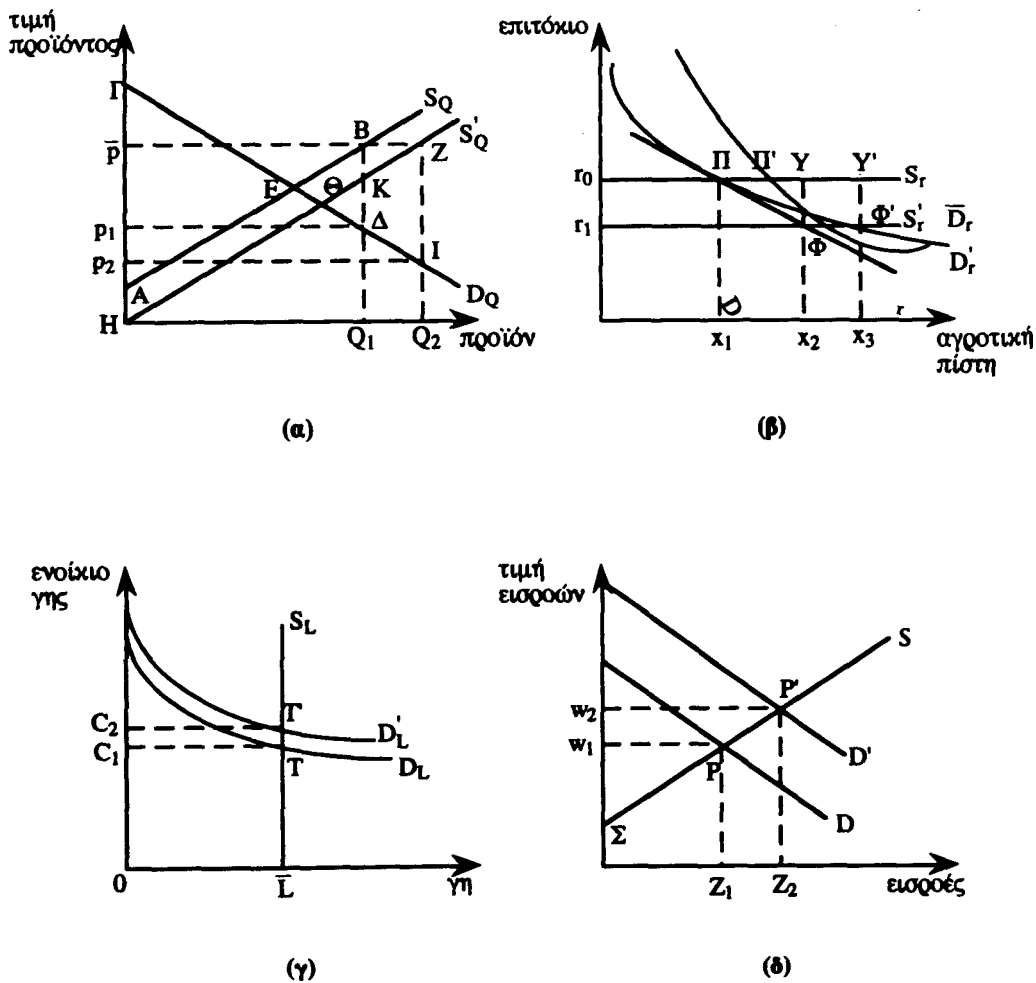
Στην ανάλυση που ακολουθεί υποθέτουμε πως η αγορά του αγροτικού προϊόντος που παρουσιάζεται στο τμήμα (α) του Σχήματος 1 λειτουργεί υπό καθεστώς ελλειμματικών πληρωμών (deficiency payments), μιας από τις συνηθέστερες πολιτικές οργάνωσης των

αγορών, τόσο της εθνικής αγροτικής πολιτικής παλαιότερα, όσο και της ΚΑΠ σήμερα, ιδιαίτερα όσον αφορά τις αγορές σημαντικών για την ελληνική γεωργία προϊόντων. Εστω η επιδιωκόμενη τιμή παραγωγού είναι $\bar{p}$ και η αντίστοιχη προσφορά Q_p . Δεδομένου ότι το σύστημα των ελλειμματικών πληρωμών δεν επιτρέπει το σχηματισμό αποθεμάτων, η τιμή του καταναλωτή θα είναι p_1 . Υπό αυτές τις συνθήκες, το πλεόνασμα του παραγωγού, που χρησιμοποιείται εδώ ως προσέγγιση του αγροτικού εισοδήματος, ισούται με $AB\bar{p}$. Αντίστοιχα το πλεόνασμα του καταναλωτή ισούται με $\Gamma\Delta p_1$. Το οικονομικό κόστος της πολιτικής των ελλειμματικών πληρωμών αντιστοιχεί στην επιφάνεια $\bar{p}B\Delta p_1$, ενώ η προκαλούμενη απώλεια κοινωνικής ευημερίας είναι $E\Delta\Gamma$. Το κοινωνικό αυτό κόστος οφείλεται στην ανακατανομή της χρήσης παραγωγικών εισροών πέρα από τον άριστο κατά Pareto συνδυασμό.

Στο τμήμα (β) του Σχήματος 1, η ζήτηση αγροτικής πίστης από μέρους των αγροτών παρουσιάζεται με την καμπύλη ζήτησης D_p . Η καμπύλη αυτή είναι καμπύλη παράγωγης ζήτησης (derived demand) και σχετίζεται άμεσα με την καμπύλη προσφοράς του προϊόντος S_p . Ας υποθέσουμε αρχικά ότι το αγοραίο επιτόκιο χορήγησης αγροτικών δανείων ισούται με αυτό της χορήγησης δανείων για οποιαδήποτε άλλη εξαγωγική χρήση. Επιπλέον ας θεωρήσουμε την προσφορά αγροτικών δανείων πλήρως ελαστική με την έννοια ότι στο συγκεκριμένο ύψος επιτοκίου, τα πιστωτικά ιδρύματα δύνανται να προσφέρουν οποιοδήποτε ύψος δανείου. Για τον αγροτικό τομέα, το ύψος της τραπεζικής δανειοδότησης καθορίζεται στο x_1 και το κόστος των δανειακών υποχρεώσεων των αγροτών είναι ίσο με $r_0 P x_1, 0$.

Στην αγορά ενοικίασης γης για αγροτική χρήση (τμήμα γ) η κατάσταση είναι διαφορετική: λόγω του περιορισμένου των καλλιεργήσιμων εκτάσεων η προσφορά γης είναι πλήρως ανελαστική. Το ύψος του ενοικίου της διαθέσιμης για καλλιέργεια γης δίνεται από την τομή της καμπύλης προσφοράς S_g και της ζήτησης εκ μέρους των γεωργών D_g . Ας σημειωθεί ότι και αυτή η καμπύλη ζήτησης, όπως και η καμπύλη ζήτησης για αγροτική πίστη είναι καμπύλη παράγωγης ζήτησης. Το κόστος ενοικίασης γης είναι ίσο με $C_1 T \bar{0}$. Τέλος, στην αγορά των λοιπών ενδιάμεσων εισροών (τμήμα δ) οι καμπύλες προσφοράς και ζήτησης είναι S_E και D_E αντίστοιχα και η ποσότητα και τιμή ισορροπίας Z_1 και w_1 . Το οικονομικό πλεόνασμα (εισόδημα) των προμηθευτών γεωργικών εφοδίων δίνεται από το εμβαδό του τριγώνου $\Sigma P w_1$.

Σχήμα 1

Σχήμα 1: Οι επιπτώσεις της επιδότησης του επιτοκίου των αγροτικών δανείων στις αγορές των παραγωγικών συντελεστών και του τελικού προϊόντος.

Η πολιτική της επιδότησης των επιτοκίων που αφορούν δάνεια για αποκλειστικά αγροτική χρήση επιφέρει ένα διαχωρισμό στην αγορά της τραπεζικής πίστης σύμφωνα με τον οποίο το επιτόκιο δανειοδότησης διαφοροποιείται ανάλογα με τη χρήση του δανείου (Adams, 1971, Gonzalez-Vega, 1977 και Ladman and Tinnermeier, 1981). Έτσι οι γεωργοί-δανειστές επωφελούνται της επιδότησης και μπορούν να συνάψουν υψηλότερα δάνεια με χαμηλότερη επιβάρυνση με αποτέλεσμα το συνολικό κόστος δανειοδότησης να παραμείνει τουλάχιστον αμετάβλητο. Γραφικά η επιδότηση από την πολιτεία του επιτοκίου δανεισμού για γεωργική χρήση παριστάνεται με παράλληλη μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς από τη θέση S_1 στη νέα θέση S_1' (τμήμα β). Η επιδότηση του επιτοκίου είναι ίση με $r_0 - r_1$ και η αντίστοιχη αύξηση της ζήτησης για αγροτική πίστη είναι $x_1 x_2$.³ Το κόστος της πολιτικής αυτής είναι $r_0 Y \Phi r_1$, ένα μέρος ($r_0 \Pi \Phi r_1$) του οποίου αποτελεί άμεση μεταβίβαση εισοδήματος στους γεωργούς⁴ ενώ το υπόλοιπο (ΠΥΦ) συνιστά απώλεια κοινωνικής ευημερίας.

Πριν προχωρήσουμε στις επιπτώσεις της πολιτικής επιδότησης του επιτοκίου δανεισμού στις επιμέρους αγορές συντελεστών παραγωγής και της αγοράς του τελικού προϊόντος, αξίζει να σημειώσουμε ένα πολύ γνωστό στην ελληνική πραγματικότητα φαινόμενο. Αυτό της "αγροτικής ψευδαισθήσης (agricultural illusion) σύμφωνα με το οποίο ένα μέρος των αγροτικών δανείων τοποθετείται, είτε με τη μορφή επένδυσης ή την άμεση κατανάλωση, εκτός του γεωργικού τομέα (Ladman και Tinnermeier, 1981). Είναι συνήθεις οι περιπτώσεις, όπου αγροτικά δάνεια έχουν σπαταληθεί σε προσπάθειες άμεσης επέκτασης των καταναλωτικών δυνατοτήτων, επίδειξης, οικοδομικών και γενικά άλλων εξωγεωργικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων κλπ. Αυτό συμβαίνει γιατί τα χορηγούμενα σε χρηματικούς όρους δάνεια μπορούν εύκολα να διατεθούν σε ποικίλες και συχνά ανεξέλεγκτες χρήσεις. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, καθώς και του χαμηλού επιτοκίου παρατηρούμε μια μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης αγροτικών δανείων από D_1 σε D_1' . Κατά συνέπεια έχουμε μια ταυτόχρονη αύξηση του κόστους της πολιτικής κατά $Y \Phi \Phi'$ και παράλληλη αύξηση της μεταβίβασης εισοδήματος προς τους αγρότες κατά $\Pi \Phi \Phi'$. Η ένωση των σημείων ισορροπίας πριν και μετά την υιοθέτηση της πολιτικής επιδότησης του επιτοκίου των δανείων που συνάπτονται από τους γεωργούς δίνει μίαν απαιτητή καμπύλη ζήτησης αγροτικών δανείων (illusion demand curve for agricultural credit) $\bar{D}_1$ και η πραγματική μεταφορά εισοδήματος προς τους γεωργούς είναι $r_0 \Pi \Phi \Phi'$, που αντιστοιχεί σε ποσό δανείων ίσο με x_2 . Η επιπλέον μεταφορά εισοδήματος λόγω της αγροτικής ψευδαισθήσης είναι $\Pi \Phi \Phi'$. Κατά συνέπεια η συγκεκριμένη πολιτική συνεπάγεται ακόμη μεγαλύτερη απώλεια κοινωνικής ευημερίας απ' ό,τι αρχικά αναφέραμε.

Η πολιτική της επιδότησης επιτοκίου για δάνεια με αποκλειστικά γεωργική χρήση μετατοπίζει τις καμπύλες ζήτησης για ενοίκιαση καλλιεργήσιμης γης και για ενδιάμεσες εισροές, λόγω της συμπληρωματικής σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην αγροτική πίστη

3 Η μείωση του επιτοκίου για αγροτικά δάνεια είναι ίση με την επιδότηση γιατί η καμπύλη προσφοράς είναι πλήρως ελαστική. Αν η καμπύλη αυτή είχε κάποια κλίση η μείωση του επιτοκίου θα ήταν μικρότερη από την επιδότηση.

4 Στις αγορές εισροών η οικονομική ευημερία του γεωργού και ειδικότερα το πλεόνασμα του παραγώγου προσεγγίζεται ως "πλεόνασμα καταναλωτή" σύμφωνα με την καμπύλη παράγωγης ζήτησης. Για διεξοδικότερη ανάλυση αυτού του σημείου βλέπε Just, Hueth και Schmitz (1982).

και στους άλλους συντελεστές παραγωγής που σημειώσαμε προηγούμενα⁵ Στην αγορά ενοικίασης γεωργικής γης δεν υφίσταται μεταβολή της καλλιεργήσιμης έκτασης, λόγω της πλήρους ανελαστικότητας της προσφοράς, με μοναδικό αποτέλεσμα την αύξηση των ενοικίων από C_1 σε C_2 . Ως αποτέλεσμα επέρχεται αύξηση του κόστους ενοικίασης κατά $C_1 C_2 TT'$. Αντίθετα στην αγορά των λοιπών ενδιάμεσων εισροών, παρατηρείται αύξηση, τόσο της χρήσης τους, όσο και της αγοραίας τιμής τους. Αυτό οδηγεί σε αύξηση του οικονομικού πλεονάσματος των προμηθευτών ενδιάμεσων εισροών κατά $w_1 PP'w_2$ (τμήμα δ).

Οι συνέπειες της επιδότησης των επιτοκίων των αγροτικών δανείων στην ευημερία των αγροτών παρουσιάζονται στο τμήμα (α). Εξαιτίας της αύξησης της χρήσης των παραγωγικών συντελεστών και εισροών η καμπύλη προσφοράς του συγκεκριμένου αγροτικού προϊόντος μετατοπίζεται από S_0 σε S'_0 . Δεδομένης της ύπαρξης των ελλειμματικών πληρωμών ο γεωργός δύναται, μετά τη χορήγηση δανείου, να προσφέρει στην αγορά ποσότητα ίση με Q_2 αυξημένη δηλαδή σε σχέση με πριν κατά $Q_1 Q_2$. Η μεταβολή (αύξηση) του πλεονάσματος του παραγωγού ισούται με το $AHBZ$. Εφόσον η τιμή του καταναλωτή μειώνεται από p_1 σε p_2 το οικονομικό πλεόνασμά του αυξάνεται κατά $p_1 \Delta p_2$. Ταυτόχρονα όμως αυξάνεται το κόστος της πολιτικής των ελλειμματικών πληρωμών κατά $B \Delta p_1 p_2 IZ$, λόγω της αύξησης της προσφερόμενης ποσότητας και της μείωσης της τιμής που απολαμβάνει ο καταναλωτής. Επομένως μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα πως, η πολιτική της επιδότησης των επιτοκίων των αγροτικών δανείων είναι ευεργετική για τους γεωργούς και τους καταναλωτές, ενώ αντίθετα επιβαρύνει τους φορολογούμενους.

Η μεταβολή της κοινωνικής ευημερίας, που αν είναι θετική δικαιολογεί την υιοθέτηση της πολιτικής αυτής, δίνεται από το άθροισμα των μεταβολών στην ευημερία των παραγωγών, των καταναλωτών και των φορολογούμενων, δηλαδή ισούται με $AHBZ + p_1 \Delta p_2 - B \Delta p_1 p_2 IZ = AHBK - K \Delta IZ$. Άρα, ο συνδυασμός των πολιτικών των ελλειμματικών πληρωμών και της επιδότησης του επιτοκίου των αγροτικών δανείων είναι ευεργετικός μόνο στην περίπτωση που $AHBK > K \Delta IZ$. Τέλος, ας σημειωθεί η αύξηση της απώλειας κοινωνικής ευημερίας από EBA σε ΘZI . Στην τελευταία περιλαμβάνεται και η απώλεια κοινωνικής ευημερίας, που δημιουργείται στην αγορά αγροτικής πίστης, δηλαδή $P\Phi\Upsilon'$.

4. Η Πολιτική Οικονομία της Δανειοδότησης του Αγροτικού Τομέα

Στα πλαίσια της νέας πολιτικής οικονομίας, η λήψη μέτρων στήριξης ενός κλάδου γίνεται στα πλαίσια μιας αγοράς, όπου κάποιοι, η πολιτική εν προκειμένω εξουσία, με τη νομοθετική και την εκτελεστική της μορφή προσφέρει, ενώ κάποιοι άλλοι, το εκλογικό σώμα και τα διάφορα οργανωμένα συμφέροντα, ζητούν ή αντιτίθενται στην παροχή της εν λόγω στήριξης, προσφέροντας ως αντάλλαγμα την εκλογική, οικονομική κ.λπ. υποστήριξή τους. Η επιδίωξη

5. Η μετατόπιση αυτή ωστόσο, δεν είναι ισόποση για όλες τις εισροές εξαιτίας διαφορών στην μεταξύ τους υποκαταστασιμότητα. Στο Σχήμα 1, υποθέτουμε ότι η καμπύλη ζήτηση γεωργικής γης μετατοπίζεται λιγότερο προς τη δεξιά από ότι αυτή των ενδιάμεσων εισροών και αυτό γιατί ταυτόχρονα υφίσταται κάποια υποκατάσταση γης με τις άλλες εισροές (λιπάσματα, εργασία, ενέργεια κ.λπ.) προς όφελος των τελευταίων.

του ατομικού συμφέροντος, τόσο αυτών που ζητούν προστασία, όσο και εκείνων που έχουν τη δυνατότητα να την παράσχουν βρίσκεται στη βάση της λειτουργίας της αγοράς που περιγράψαμε (Gardner, 1989). Η όποια πολιτική παρέμβαση έχει ως αποτέλεσμα, όπως είναι γνωστό από τα οικονομικά της ευημερίας, εισοδηματικές αναδιανεμητικές επιδράσεις. Η εφαρμογή των διαφόρων μέσων αγροτικής πολιτικής οδηγεί σε στήριξη του αγροτικού εισοδήματος μέσω μιας διαδικασίας αναδιανομής του, η οποία λαμβάνει χώρα προς όφελος πάντα των παραγωγών, ενώ επιδρά δυσμενώς κατά περίπτωση είτε εις βάρος των φορολογουμένων, είτε των καταναλωτών. Ετσι λοιπόν μια άριστη αναδιανεμητική διαδικασία συνίσταται στην ελαχιστοποίηση της απώλειας κοινωνικής ευημερίας, που προκαλείται από κάθε τέτοια αναδιανεμητική παρέμβαση.

4.1. Το Κόστος της Αναδιανομής

Οι παράγοντες που επηρεάζουν το κόστος της αναδιανομής (πλευρά της προσφοράς) στην ανάλυση της αγροτικής πολιτικής είναι οι οικονομικοί περιορισμοί. Όσον αφορά τα αγροτικά προϊόντα, η ελαστικότητα της προσφοράς θεωρείται σύμφωνα με τον Gardner (1987b) ο πιο αντιπροσωπευτικός δείκτης των οικονομικών περιορισμών. Η εφαρμογή, η αποτελεσματικότητα και η επιτυχία μιας συγκεκριμένης αγροτικής πολιτικής που αφορά την αγορά του τελικού αγροτικού προϊόντος βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την ελαστικότητα προσφοράς του. Για παράδειγμα, ο Gardner (1976a σελ. 215-16 και 1987b) έχει δείξει ότι αν όλοι οι παραγωγοί διαθέτουν την ίδια πολιτική δύναμη (επιρροή), υψηλότερες επιδοτήσεις πρέπει να δίνονται στα προϊόντα με τη λιγότερο ελαστική προσφορά ούτως ώστε να ελαχιστοποιούνται οι απώλειες κοινωνικής ευημερίας. Κατ' αντιστοιχία, αν οι προμηθευτές των διαφόρων γεωργικών εφοδίων έχουν την ίδια πολιτική δύναμη, οι επιδοτήσεις στις τιμές των εισροών πρέπει να είναι αντιστρόφως ανάλογες της ελαστικότητας προσφοράς τους (βλ. Gardner, 1987a σελ. 231 -33).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η χορήγηση διαφορετικού βαθμού δανειακής στήριξης ανά κατηγορία γεωργικών προϊόντων πρέπει να σχετίζεται με την ελαστικότητα της προσφοράς τους. Αυτό αποτελεί το πρώτο κομμάτι της υπόθεσης που θα ελεχθεί στατιστικά παρακάτω αν δηλαδή η ελαστικότητα προσφοράς παίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του ύψους της δανειακής στήριξης ανά προϊόν. Ακόμη πιο σημαντική προσπάθεια είναι ωστόσο ο προσδιορισμός της σχέσης ανάμεσα στο ύψος της δανειακής στήριξης και του ύψους της ελαστικότητας προσφοράς ώστε να ελέγξουμε αν υπήρξε αποτελεσματική αναδιανεμητική προσπάθεια μέσω αυτής της πολιτικής. Επιπλέον, δεδομένης της ισχύος του συστήματος ελλειμματικών πληρωμών για την πλειοψηφία των προϊόντων της ελληνικής γεωργίας, θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε το ρόλο μιας ακόμη μεταβλητής όπως αυτήν που εκφράζει την αξία παραγωγής ανά μονάδα καλλιεργήσιμης γης.

Στα πλαίσια της νέας πολιτικής οικονομίας, η κοινωνική ευημερία ορίζεται ως το άθροισμα του οικονομικού πλεονάσματος των καταναλωτών και παραγωγών και της οικονομικής επιβάρυνσης των φορολογουμένων που προέρχεται από το κόστος της πολιτικής των ελλειμματικών πληρωμών και της επιδότησης του επιτοκίου δανειοδότησης

των αγροτών. Τα εισοδήματα των τριών αυτών κοινωνικών ομάδων σταθμίζονται βεβαίως με διαφορετικούς κοινωνικούς συντελεστές από την πλευρά της πολιτείας και η ύπαρξη αγροτικών πολιτικών δικαιολογεί την υπόθεση ότι το αγροτικό εισόδημα επιδέχεται μια υψηλότερη στάθμιση.⁶ Από τη μεγιστοποίηση της συνάρτησης κοινωνικής ευημερίας μπορούμε να προσδιορίζουμε το ύψος της δανειακής στήριξης με τις καλύτερες εισοδηματικές αναδιανεμητικές επιδράσεις καθώς και τις μεταβλητές που επηρεάζουν τη δανειακή στήριξη (Η μαθηματική παρουσίαση του υποδείγματος δίνεται στο παράρτημα).

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ του ύψους της καταβαλλόμενης δανειακής στήριξης και των άλλων μεταβλητών του υποδείγματος προκύπτει ότι: *Πρώτον*, το ύψος της επιδότησης που καταβάλλεται στον παραγωγό μέσω του συστήματος των ελλειμματικών πληρωμών είναι αντιστρόφως ανάλογο της δανειακής στήριξης. Συνεπώς αναμένουμε ότι προϊόντα που έχουν σχετικά υψηλή επιδότηση μέσω του συστήματος των ελλειμματικών πληρωμών να απολαμβάνουν χαμηλή δανειακή στήριξη. Όμως, σύμφωνα με τον Gardner (1987a, 1987b), τα προϊόντα που απολαμβάνουν υψηλή επιδότηση μέσω του συστήματος των ελλειμματικών πληρωμών είναι αυτά με τη σχετικά πιο ανελαστική προσφορά. Κατ' επέκταση, αναμένεται ότι χαμηλή δανειακή στήριξη συνδέεται με προϊόντα που παρουσιάζουν ανελαστική προσφορά. Αυτό αποτελεί όμως, μόνο την έμμεση σχέση ανάμεσα στο ύψος της δανειακής στήριξης και της ελαστικότητας προσφοράς και οφείλεται αποκλειστικά στην ύπαρξη της πολιτικής των ελλειμματικών πληρωμών.

Δεύτερον, χαμηλότερη δανειακή στήριξη πρέπει να δίδεται στα προϊόντα με υψηλή ελαστικότητα προσφοράς και το αντίστροφο. Αυτό όμως ισχύει μόνο για δεδομένο ύψος επιδότησης μέσω των ελλειμματικών πληρωμών που σημαίνει ότι αν δύο προϊόντα απολαμβάνουν το ίδιο ποσό επιδότησης τότε αυτό που είναι λιγότερο ελαστικό ως προς την προσφορά δικαιούται υψηλότερο ποσοστό δανειακής στήριξης. Όμως, όπως είπαμε και παραπάνω, το ποσό επιδότησης σχετίζεται και αυτό με την ελαστικότητα προσφοράς. Έτσι, ενώ προκύπτει ότι η άμεση σχέση μεταξύ ελαστικότητας προσφοράς και δανειακής στήριξης είναι αρνητική, η έμμεση σχέση τους, μέσω του συστήματος των ελλειμματικών πληρωμών, είναι θετική. Αρα, θεωρητικά τουλάχιστον, δεν μπορούμε εκ των προτέρων να καθορίσουμε σαφώς τη σχέση μεταξύ δανειακής στήριξης και ελαστικότητας προσφοράς λόγω της ύπαρξης του συστήματος των ελλειμματικών πληρωμών. Η απάντηση αυτή παραμένει ανοικτή και εξαρτάται αποκλειστικά από τα στατιστικά δεδομένα. Αποτελεί συνεπώς, μια ερώτηση που μπορεί να λάβει μόνο μια εμπειρική απάντηση και ως τέτοια ερευνάται στο εμπειρικό τμήμα της παρούσας εργασίας.

Τρίτον, η δανειακή στήριξη είναι θετικά συσχετιζόμενη με την ανά στρέμμα αξία παραγωγής εφόσον ο σταθμικός παράγοντας της πολιτείας όσον αναφορά το εισόδημα των αγροτών είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από αυτόν των καταναλωτών και των φορολογούμενων.⁷ Κατ' επέκταση, η δανειακή στήριξη αναμένεται να είναι υψηλότερη για προϊόντα με υψηλές στρεμματικές αποδόσεις και το αντίστροφο. Αρα, θα είναι υψηλότερη για εντατικές παρά για εκτατικές καλλιέργειες, *ceteris paribus*.

---

6. Συνθήκες μη κρατικής παρέμβασης υφίστανται μόνο όταν η πολιτεία σταθμίζει ισόποσα όλες τις υπάρχουσες κοινωνικές ομάδες (Becker, 1983 και Gardner, 1987a).

4.2. Η Ζήτηση για Αναδιανομή

Στη μέχρι τώρα ανάλυση θεωρήσαμε πως η πολιτική δύναμη των παραγωγών των επιμέρους κλάδων δεν επηρεάζει τη διαφορετικότητα της δανειοδοτικής στήριξης των επιμέρους προϊόντων που υποθέτουμε ότι οφείλετο σε διαφορετικές επιλογές της μέχρι τώρα μη επηρεάσιμης από πιέσεις ομάδων συμφερόντων, πολιτικής εξουσίας. Στο σημείο αυτό θα άρουμε την αρχική αυτή αφαίρεση και θα θεωρήσουμε πως ορισμένες ιδιομορφίες των επιμέρους κλάδων ευνοούν (δυσχεραίνουν) την οργάνωση των αντιστοίχων παραγωγών μειώνοντας (αυξάνοντας) το κόστος οργάνωσής τους, τους δίνουν επιπλέον κίνητρα που καθιστούν την οργάνωσή τους και την επακόλουθη διεκδίκηση προστασίας πιο ελκυστική προοπτική, αδρανοποιούν πιθανές αντιδράσεις ομάδων με αντιτιθέμενα συμφέροντα ή ακόμη και κερδίζουν συμμάχους στη διεκδίκηση των αιτημάτων τους. Με τις ιδιαιτερότητες αυτές σχετίζονται μεγέθη όπως η γεωγραφική συγκέντρωση των παραγωγών ανά προϊόν (κλάδο), το εισόδημά τους ανά μονάδα εδάφους ή εργασίας, το μέγεθος των εκμεταλλεύσεών τους και οι διακλαδικές τους σχέσεις με άλλους παραγωγικούς κλάδους.

Όσον αφορά το κόστος διεκδίκησης προστασίας, ή με άλλα λόγια το κόστος οργάνωσης της ομάδας (Olson, 1965) για διεκδίκηση των επιδιώξεών της εξαρτάται από το μέγεθός της, την ενδοκλαδική της συγκέντρωση και τη διασπορά της σε γεωγραφικό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Olson η παροχή οικονομικής προστασίας έχει τα χαρακτηριστικά δημόσιου αγαθού, καθότι κάποιος θα τύχουν των ωφελειών που θα προκύψουν από αυτήν, ανεξάρτητα από το αν έχουν συμμετάσχει στο κόστος διεκδίκησής της. Ως εκ τούτου μικρές, γεωγραφικά συγκεντρωμένες ομάδες, με μεγάλο μέσο μέγεθος παραγωγικών μονάδων αναμένεται να είναι πιο αποτελεσματικές στη διεκδίκηση οικονομικής προστασίας. Όσον αφορά το επιχείρημα του πολυπληθούς της ομάδας καθώς και αυτό της γεωγραφικής συγκέντρωσης υποστηρίζεται ωστόσο από άλλους συγγραφείς (Caves, 1976) ότι πολυπληθείς, γεωγραφικά διασπαρμένες ομάδες είναι αποτελεσματικότερες στη διεκδίκηση των επιδιώξεών τους καθότι επηρεάζουν την εκλογή περισσότερων κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων από ότι ολιγοπληθείς, γεωγραφικά συγκεντρωμένες ομάδες.

Από την άλλη μεριά όμως η οργάνωση ατόμων με επιδίωξη την αύξηση της προστασίας εξαρτάται από τη διαφορά μεταξύ του οφέλους που θα προκύψει από την επίτευξη του στόχου και του κόστους που θα απαιτηθεί για τη διεκδίκησή του. Έτσι λοιπόν αν προς στιγμή θεωρήσουμε ότι το κόστος οργάνωσης δύο διαφορετικών ομάδων παραγωγών είναι ίδιο, βαρύνοντα ρόλο στην προσπάθεια οργάνωσής τους αναμένεται να παίξει το επιπλέον όφελος που θα αντλήσει από την αύξηση της στήριξης του προϊόντος που παράγουν. Λογικό είναι ιδιαίτερες προσπάθειες να καταβάλει η ομάδα εκείνη των παραγωγών που αναμένεται να αποκομίσει το μεγαλύτερο όφελος. Με αυτήν την έννοια αναμένεται σχετικά πλούσιοι παραγωγοί να επιδιώκουν εντονότερα επιπλέον προστασία απ' ό,τι οι αντίστοιχοι χαμηλού εισοδήματος συναδέλφοί τους, καθότι οι πρώτοι θα καρπωθούν σαφώς μεγαλύτερα οφέλη που θα προκύψουν από τυχόν αυξημένη στήριξη, απ' ό,τι οι

7. Στην περίπτωση του βάμβακος, για παράδειγμα, οι Lianos και Fiszoroulos, (1988) εκτίμησαν το συντελεστή $\Theta=1.2$ για την περίοδο 1961-1984. Δεδομένου ότι η ελαστικότητα προσφοράς υπολογίζεται στο 0.7, φαίνεται ότι η σχέση (98) στο παράρτημα ισχύει όσον αφορά τη βαμβακακαλλιέργεια.

δεύτεροι. Στην ίδια κατεύθυνση λειτουργεί και η σχετική σημασία του εκάστοτε προϊόντος, στο συνολικό εισόδημα του παραγωγού (Gardner, 1987b).

Ένας επιπλέον παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι κατά πόσον η διεκδίκηση προστασίας είναι πιθανό να προκαλέσει την αντίδραση άλλων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες θίγονται απ' αυτήν ως καταναλωτές του προστατευόμενου κλάδου. Αυτό αναμένεται να συμβεί στο βαθμό που η αυξημένη στήριξη, προστασία κλπ μεταφράζεται σε αύξηση της τιμής του προϊόντος για τους βασικούς καταναλωτές του. Έχει δείχθει πως σε μια τέτοια περίπτωση το μέγεθος των αντιδράσεων άλλων κοινωνικών ομάδων είναι σημαντικό εφ' όσον οι βασικοί αποδέκτες του προϊόντος είναι άλλοι παραγωγικοί κλάδοι και όχι η ιδιωτική κατανάλωση, καθότι το κόστος οργάνωσης των καταναλωτών είναι σχετικά υψηλό σε σχέση με τη ζημιά που τους προκαλείται από την εν λόγω αυξημένη τιμή (Almelung, 1989). Στην περίπτωση ωστόσο που εξετάζουμε εμείς στην παρούσα εργασία, όπου η στήριξη είναι δανειακής μορφής, χωρίς επιδράσεις στην τιμή του προϊόντος,⁸ δεν αναμένεται η ύπαρξη αρνητικής αντίδρασης των άλλων παραγωγικών κλάδων σε τέτοιας μορφής διεκδικήσεις. Είναι μάλιστα πιθανόν, παραγωγικοί κλάδοι που χρησιμοποιούν ως βασική πρώτη ύλη τα ισχυρότερα στηριζόμενα προϊόντα, να τυγχάνουν αρωγοί τέτοιων επιδιώξεων καθότι τυχόν επέκταση της εν λόγω πρωτογενούς παραγωγής, βελτίωσης της ποιότητάς της κλπ λειτουργεί προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης και δικών τους συμφερόντων.

4. Εμπειρικό Υπόδειγμα και Στατιστικές Εκτιμήσεις

Στην παράγραφο αυτή θα εξετάσουμε τη στατιστική σημασία των παραγόντων που εντοπίσαμε στις προηγούμενες παραγράφους στον προσδιορισμό της ανά προϊόν χορηγούμενης δανειακής στήριξης, ως τη μεταβλητή που εκφράζει τις βασικές επιδιώξεις και επιλογές της πιστωτικής και ως ένα βαθμό της εν γένει εθνικής αγροτικής πολιτικής. Η δανειακή αυτή στήριξη, εκπεφρασμένη σε δραχμές ανά μονάδα καλλιεργήσιμης έκτασης αποτελεί την ενδογενή μεταβλητή της παλινδρομικής ανάλυσης που ακολουθεί. Τους προσδιοριστικούς παράγοντες της δανειακής στήριξης (εξωγενείς μεταβλητές) εκφράσαμε ποσοτικά με τον υπολογισμό και τη χρησιμοποίηση καταλλήλων προεγγιστικών δεικτών. Για τον υπολογισμό των τελευταίων χρησιμοποιήσαμε στοιχεία της ΕΣΥΕ (Γεωργικές Στατιστικές, Έρευνες Διαθρώσεων και Απογραφές Γεωργίας-Κτηνοτροφίας διαφόρων ετών), της Διεύθυνσης Εθνικών Λογαριασμών και τους Πίνακες Εισορών-Εκροών (Μυλωνάς, 1990).

Ως ανεξάρτητες μεταβλητές συμπεριλάβαμε: *Πρώτον*, την αξία παραγωγής ανά μονάδα καλλιεργούμενης γης (VPHΑ) ως δεικτή που εκφράζει τον εντατικό ή εκτατικό χαρακτήρα της παραγωγής. Με βάση την επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε, ο παράγοντας αυτός επιδρά θετικά στην προσφορά δανειακής προστασίας και ως εκ τούτου η σχέση

8. Αυτό συμβαίνει γιατί η ελληνική κυβέρνηση δεν μπορεί να επηρεάσει τον καθορισμό των τιμών μέσω του συστήματος των ελλειμματικών πληρωμών διότι αυτό προσδιορίζεται από την ΚΑΠ. Άρα, από την πλευρά της εθνικής αγροτικής πολιτικής οι τιμές των αγροτικών προϊόντων θεωρούνται δεδομένες.

μεταξύ του ύψους της τιμής του δείκτη και του ύψους της δανειακής στήριξης αναμένεται να είναι θετική. *Δεύτερον*, την ελαστικότητα (ϵ) προσφοράς των προϊόντων. Όπως ήδη αναφέραμε δεν μπορούμε *a priori* να καθορίσουμε τη σχέση της ανεξάρτητης αυτής μεταβλητής με το ύψος της δανειακής στήριξης. *Τρίτον*, ένα δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης της παραγωγής (RCR4), που δίνει το λόγο του αθροίσματος των εκτάσεων των τεσσάρων πρώτων, όσον αφορά την παραγωγή του εκάστοτε προϊόντος, νομών προς το σύνολο της καλλιεργούμενης έκτασης του προϊόντος σε όλη τη χώρα. Η σχέση του δείκτη με το ύψος της δανειακής στήριξης ανά μονάδα καλλιεργήσιμης γης αναμένεται να είναι θετική, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό την επίδραση του χαμηλού κόστους οργάνωσης ομάδων συμφερόντων στην απόσπαση σχετικά ευνοϊκής για το προϊόν (κλάδο) δανειακής μεταχείρισης. *Τέταρτον*, ένα δείκτη μέσου οικονομικού μεγέθους εκμετάλλευσης (VPF) ανά προϊόν (κλάδο), ίσο με την αξία παραγωγής του κάθε προϊόντος ανά τον αριθμό των επιχειρήσεων που ενεργοποιούνται οικονομικά στον εν λόγω κλάδο. Ο δείκτης αυτός χρησιμοποιήθηκε ως προσέγγιση του εισοδήματος της μέσης ανά κλάδο εκμετάλλευσης. Με βάση την επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε, η σχέση του δείκτη με τις τιμές της ενδογενούς μεταβλητής αναμένεται να είναι θετική. *Πέμπτον*, ένα δείκτη (PCVP) που εκφράζει το μερίδιο των εκροών κάθε προϊόντος (κλάδου) προς την ιδιωτική κατανάλωση στη συνολική αξία παραγωγής κάθε κλάδου. Με το δείκτη αυτό θέλουμε να εκφράσουμε τη σημασία των σχετικά χαμηλών (υψηλών) εκροών κάθε κλάδου προς την ιδιωτική κατανάλωση, δηλαδή αντίστοιχα της σημασίας των υψηλών (χαμηλών) εκροών του προς την ενδιάμεση κατανάλωση και τις εξαγωγές στην επιτυχή διεκδίκηση ισχυρότερης, εν προκειμένω δανειακής, στήριξης του εκάστοτε προϊόντος. Το ύψος του δείκτη αναμένεται να σχετίζεται αρνητικά με την ενδογενή μεταβλητή του υποδείγματος (δάνεια ανά μονάδα καλλιεργούμενης γης), καθότι αναμένεται κλάδοι που παράγουν προϊόντα σημαντικά είτε ως εισροές μεταποιητικών κλάδων είτε ως εξαγωγές να είναι σε θέση να αποσπούν τη συγκατάθεση ή και την ενεργή υποστήριξη ομάδων συμφερόντων άλλων κλάδων (μεταποιητές, εξαγωγείς κλπ.) στις προσπάθειές τους για μεγαλύτερη στήριξη.

Για την εκτίμηση του υποδείγματος χρησιμοποιήσαμε στοιχεία για δεκαέξι προϊόντα (κλάδους) σε τρεις χρονικές περιόδους κάνοντας μείξη των σχετικών στοιχείων (*rooted data*) και έχοντας με αυτόν τον τρόπο σαφανταχτώ συνολικά παρατηρήσεις. Στην εκτίμηση των παλινδρομήσεων, τα αποτελέσματα των οποίων παρατίθενται στον Πίνακα 3 ακολουθήσαμε την εξής διαδικασία. Σε ένα πρώτο βήμα εξετάσαμε την ερμηνευτική σημασία των παραγόντων των σχετιζόμενων με την πλευρά της προσφοράς, ενώ στη συνέχεια είδαμε ξεχωριστά και τη σημασία των παραγόντων της μεριάς της ζήτησης για αναδιανομή. Τέλος σε ένα τρίτο βήμα εξετάσαμε σε συνδυασμό όλους τους παράγοντες από κοινού. Ας σημειωθεί ότι η χρήση διαστρωματικών στοιχείων από τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους (1971, 1979, 1990) μας οδήγησε στη χρησιμοποίηση μιας ψευδομεταβλητής, η οποία πήρε τιμές ένα για το 1971, δύο για το 1979 και τρία για το 1990, τιμές πάντα ίδιες για όλα τα προϊόντα της εκάστοτε περιόδου. Τη μεταβλητή αυτή εντάξαμε στο υπόδειγμα για να λάβουμε υπόψη τυχόν αλλαγές στο σύνολο της ασκούμενης πιστωτικής πολιτικής ενιαίες για όλα τα επιμέρους προϊόντα (κλάδους).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1, στην εξίσωση (1), που περιλαμβάνει μεταβλητές που ανήκουν αποκλειστικά στην πλευρά της προσφοράς αναδιανομής, ο δείκτης της αξίας παραγωγής ανά μονάδα καλλιεργήσιμης γης (VPHA) εμφανίζει το αναμενόμενο πρόσημο και είναι στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $\alpha: 0.01$. Η ελαστικότητα προσφοράς (ϵ) βρίσκεται σε επίσης θετική και στατιστικά σημαντική σχέση ως προς την ενδογενή μεταβλητή του υποδείγματος σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha: 0.05$. Ακόμη η ψευδομεταβλητή (DUMMY) που χρησιμοποιήσαμε είναι επίσης σημαντική στο ίδιο επίπεδο, όπως και η αμέσως προηγούμενη μεταβλητή. Ο διορθωμένος συντελεστής προσδιορισμού $\bar{R}^2$ ανέρχεται σε 0.58 και η στατιστική F σε 22.88.

Στη συνέχεια, στις εξισώσεις (2) και (3) περιλάβαμε μεταβλητές που εξηγούν την πλευρά της ζήτησης, με την έννοια ότι οι μεταβλητές αυτές εκφράζουν παράγοντες αποφασιστικής σημασίας για τη διεκδίκηση αναδιανομής από πλευράς των παραγωγών, την οργάνωσή τους και την επίτευξη ευνοϊκών γι' αυτούς μέτρων πιστωτικής πολιτικής. Η εξίσωση (2) περιέλαβε ως επεξηγηματικές μεταβλητές τη ψευδομεταβλητή (DUMMY), το δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης (RCR4) και την αξία παραγωγής ανά γεωργική εκμετάλλευση (VPF). Η ψευδομεταβλητή (DUMMY) εμφανίζεται με θετικό πρόσημο και είναι στατιστικά σημαντική σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $\alpha: 0.05$. Ο δείκτης συγκέντρωσης (RCR4) παρουσιάζει το αναμενόμενο θετικό πρόσημο, ενώ η στατιστική του σημαντικότητα είναι ελαφρά μειωμένη ($\alpha: 0.10$). Η μεταβλητή (VPF), που εκφράζει την αξία παραγωγής ανά γεωργική εκμετάλλευση του εκάστοτε κλάδου, εμφανίζει και αυτή το αναμενόμενο θετικό πρόσημο και ιδιαίτερα υψηλή στατιστική σημαντικότητα ($\alpha: 0.01$).

Πίνακας 3

Στατιστικές εκτιμήσεις, προδιοριστικοί παράγοντες της πολιτικής βραχυπρόθεσμης γεωργικής πίστης.

	Κόστος	Ζήτηση	Συνδυασμός			
	(προσφορά) αναδιανομής (1)	αναδιανομής (2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Σταθερός όρος	-0.00279 (-2.87)	-0.00197 (-2.02)	-0.00036 (-0.46)	-0.00256 (-2.36)	-0.00050 (-0.48)	0.00027 (0.35)
ϵ	0.00216 (2.81)			0.00122 (1.64)	0.00082 (1.09)	
VRHA	0.03466 (3.64)			0.01673 (1.64)	0.02708 (2.54)	0.02732 (2.56)
DUMMY	0.0012 (2.67)	0.00087 (2.10)	0.00092 (2.21)	0.00076 (1.76)	0.00067 (1.59)	0.00059 (1.43)
RCR4		0.00206 (1.90)		0.00174 (1.64)		
VPF		0.00410 (5.14)	0.00396 (4.87)	0.00290 (3.01)	0.00224 (2.27)	0.00244 (2.52)
PCVP			-0.00198 (-0.92)		-0.00263 (-2.37)	-0.00303 (-2.89)
$\bar{R}^2$	0.58	0.64	0.64	0.67	0.68	0.68
F	22.88	28.94	29.03	19.42	21.24	26.15

Η εξίσωση (3) είναι παρεμφερής με την προηγούμενη, εκφράζει και αυτή την πλευρά της ζήτησης, περιέχει όμως το λόγο της ιδιωτικής τελικής κατανάλωσης προς την αξία παραγωγής (PCVP) του κάθε προϊόντος (κλάδου) στη θέση του δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης (RCR4). Η μεταβλητή (PCVP) χρησιμοποιήθηκε εναλλακτικά αντί της RCR4 γιατί η ταυτόχρονη συμμετοχή τους στην εξίσωση παλινδρόμησης είχε, λόγω πολυσυγγραμμικότητας, ως αποτέλεσμα να καταστούν τόσο η RCR4 όσο και η PCVP στατιστικά μη σημαντικές. Η εξήγηση του προβλήματος αυτού βρίσκεται στο γεγονός ότι προϊόντα με χαμηλό (υψηλό) δείκτη PCVP είναι εκείνα που παρουσιάζουν υψηλό (χαμηλό) δείκτη περιφερειακής συγκέντρωσης (RCR4). Όλες οι μεταβλητές της σχέσης (3) εμφανίζουν τα αναμενόμενα πρόσημα. Ο μεν δείκτης παραγόμενης αξίας ανά γεωργική εκμετάλλευση (VPF) θετικό και πολύ σημαντικό από στατιστικής σκοπιάς ($\alpha: 0.01$), ενώ ο δείκτης PCVP αρνητικός και στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας $\alpha: 0.10$. Το R^2 της σχέσης (3) όπως και η στατιστική F της ίδιας σχέσης εμφανίζουν σχεδόν ίδιες τιμές με αυτές της σχέσης (2).

Οι σχέσεις (4), (5) και (6) που ακολουθούν έχουν περιλάβει ως επεξηγηματικές μεταβλητές, δείκτες που αντιστοιχούν σε παράγοντες τόσο από μεριάς της προσφοράς, όπως η ελαστικότητα προσφοράς (ϵ) και η αξία παραγωγής ανά μονάδα καλλιεργήσιμης γης (VPHA) όσο και από μεριάς της ζήτησης, όπως η αξία παραγωγής ανά γεωργική εκμετάλλευση (VPF) και ο δείκτης περιφερειακής συγκέντρωσης (RCR4) ή δείκτης της ιδιωτικής κατανάλωσης (σχέση 4) προς την αξία παραγωγής (PCVP) εναλλακτικά (σχέση 5). Τέλος στη σχέση (6), διαφορετικά απ' ότι στη σχέση (5) περιλάβαμε από μεριάς της προσφοράς μόνο το δείκτη (VPHA) και τους δείκτες VPF και PCVP από μεριάς της ζήτησης λόγω προβλήματος σχετικής πολυσυγγραμμικότητας μεταξύ των δεικτών PCVP και ϵ .

Σε όλες τις σχέσεις (4), (5) και (6) οι συντελεστές εμφανίζουν τα αναμενόμενα πρόσημα, ήτοι: η σχέση της ενδογενούς μεταβλητής και των εξωγενών ϵ , VPHA, RCR4, VPF και DUMMY σε όλες τις περιπτώσεις είναι θετική ενώ η σχέση της με την εξωγενή PCVP, όπου αυτή χρησιμοποιήθηκε, αρνητική. Οι διορθωμένοι συντελεστές $\bar{R}^2$ εμφανίζονται υψηλότεροι απ' ότι στις σχέσεις (1), (2) και (3), με άλλη διατύπωση οι τρεις τελευταίες σχέσεις εμφανίζουν σχετικά μεγαλύτερη ερμηνευτική ικανότητα απ' ότι οι τρεις πρώτες.

5. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα εμπειρικά αποτελέσματα της εργασίας φαίνεται, πως τόσο η πλευρά της προσφοράς (κόστους), όσο και αυτή της ζήτησης αναδιανομής συμβάλλουν σημαντικά και με σχετικά ισοδύναμο τρόπο στην εξήγηση της κλαδικής διάρθρωσης της γεωργικής βραχυπρόθεσμης πίστης όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τα καλλιεργητικά δάνεια που χορηγεί η Α.Τ.Ε στους έλληνες αγρότες. Ο συνδυασμός μάλιστα παραγόντων, προερχόμενων τόσο από την προσφορά όσο και τη ζήτηση έδωσε ακόμη καλύτερα αποτελέσματα.

Πιο συγκεκριμένα τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας μπορούν να παρουσιασθούν συνοπτικά ως εξής:

Πρώτον, προϊόντα με σχετικά ελαστική προσφορά απολαμβάνουν σχετικά υψηλή δανειακή στήριξη καθότι φαίνεται ότι η εθνική αγροτική πολιτική λαμβάνει περισσότερο υπόψη της το βαθμό επιδότησης των τιμών των αγροτικών προϊόντων όπως αυτός καθορίζεται από την ΚΑΠ παρά την ευαισθησία των προϊόντων αυτών ως την τιμή παραγωγού αυτή καθ' αυτή. Κατ' επέκταση, καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό του ύψους της δανειακής στήριξης ανά προϊόν παίζει το αντίστοιχο ύψος της επιδότησης της τιμής του. Αρα, φαίνεται ότι η εθνική πολιτική δανειοδότησης του αγροτικού τομέα προσπαθεί να εναρμονιστεί με τους στόχους και τις επιδιώξεις της ΚΑΠ και ως εκ τούτου πάντα υπολείπεται αυτής με την έννοια ότι ακολουθεί τις επιταγές της.

Δεύτερον, προϊόντα που χαρακτηρίζονται ως εντατικές καλλιέργειες, εμφανίζουν δηλαδή υψηλή αξία παραγωγής ανά μονάδα καλλιεργούμενης γης, τυγχάνουν επίσης υψηλής δανειακής στήριξης, εφόσον η πολιτεία θεωρεί πιο σημαντικό παράγοντα την ενίσχυση του

εισοδήματος των αγροτών απ' ότι τη μείωση αυτού των καταναλωτών και των φορολογούμενων.

Τρίτον, προϊόντα που παράγονται κατά κύριο λόγο σε εκμεταλλεύσεις με υψηλό γεωργικό εισόδημα εμφανίζουν υψηλούς δείκτες δανειακής στήριξης, επαληθεύοντας με τον τρόπο αυτό την υπόθεση ότι οι σχετικά πλουσιότερες επιχειρήσεις λόγω του μεγαλύτερου κέρδους που θα πετύχουν σε τυχόν αύξηση της δανειακής στήριξης, έχουν κάθε λόγο να ευαισθητοποιούνται σε κάθε κατεύθυνση που μπορεί να τους αποφέρει υψηλότερη δανειακή στήριξη του προϊόντος που κατά κύριο λόγο παράγουν.

Τέταρτον, προϊόντα, όπως η σταφίδα, τα ζαχαρότευτλα και το βαμβάκι, που εμφανίζουν σχετικά υψηλή περιφερειακή συγκέντρωση, απολαμβάνουν υψηλής δανειακής στήριξης, επιβεβαιώνουν δηλαδή την υπόθεση ότι υψηλές περιφερειακές συγκεντρώσεις μειώνουν το κόστος οργάνωσης των παραγωγών σε ομάδες διεκδίκησης συμφερόντων και τις καθιστούν σχετικά καλά οργανωμένες και συνεκτικές στην ικανοποίηση των επιδιώξεών τους.

Πέμπτον, προϊόντα που αποτελούν βασικές εισροές-πρώτες ύλες για τη λειτουργία μεταποιητικών κλάδων ή/και έχουν σαφή εξαγωγικό προσανατολισμό, απολαμβάνουν υψηλής δανειακής στήριξης καθότι μία τέτοια εξέλιξη ευνοείται και από άλλες εξωγεωργικές ομάδες (μεταποιητές-εξαγωγείς) με συμβατές με αυτές των αντίστοιχων γεωργικών κλάδων επιδιώξεις. Τέτοια προϊόντα είναι ο καπνός, το βαμβάκι, τα ζαχαρότευτλα και η σταφίδα.

Τέλος, *έκτον*, η δανειακή στήριξη όλων των γεωργικών προϊόντων έχει διαχρονικά αυξηθεί, παρά τις διαφορές στα επιμέρους προϊόντα, η μελέτη των οποίων αποτέλεσε και το κύριο αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Την επισήμανση αυτή πιστοποιεί στατιστικά η σημαντικότητα της ψευδομεταβλητής που χρησιμοποιήσαμε, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός της ταυτόχρονης χρήσης διαστρωματικών στοιχείων διαφορετικών χρονικών περιόδων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Έστω ότι η συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας, w , δίνεται ως εξής:

$$w = \Theta PS + CS - T \quad (1)$$

όπου PS αντιστοιχεί στο πλεόνασμα του παραγωγού, CS στο πλεόνασμα του καταναλωτή, T είναι η οικονομική επιβάρυνση των φορολογούμενων και $\Theta > 1$.

Ας υποθέσουμε ακόμη ότι η καμπύλη ζήτησης και προσφοράς είναι $p_d = D(Q)$ και $P_s = S(Q)$ αντίστοιχα με $D'(Q) < 0$ και $S'(Q) > 0$. Δεδομένης της ταυτόχρονης ισχύος προγραμμάτων ελλειμματικών πληρωμών και επιδότησης του επιτοκίου δανειοδότησης των αγροτών η καμπύλη προσφοράς υπ' αυτές τις συνθήκες γίνεται $p'_s = S(Q) - \theta$ όπου θ δείχνει τη μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς από S_0 στο S'_0 στο Σχήμα 1. Το πλεόνασμα του παραγωγού ισούται με

$$PS = P'_s Q \int_0^{\hat{Q}} (S(Q) - \theta) dQ \quad (2)$$

όπου PS αντιστοιχεί στο $\bar{p} ZH$ του Σχήματος 1, $\hat{Q}$ είναι ίσο με Q_2 και $p'_s = \bar{p}$. Αντίστοιχα το πλεόνασμα του καταναλωτή είναι

$$CS = \int_0^{\hat{Q}} (D(Q) dQ) - P_d \hat{Q} \quad (3)$$

όπου $p_d = p_2$ στο Σχήμα 1. Για τον υπολογισμό της οικονομικής επιβάρυνσης των φορολογούμενων πρέπει να ληφθεί υπόψη το κόστος και των δύο πολιτικών:

$$T = (p_T - p_d) \hat{Q} + (r - r^*) \frac{k}{a} \hat{Q} \quad (4)$$

όπου $p_T = p'_s(\hat{Q}) = S(\hat{Q}) - \theta = \bar{p}$ και $(p_T - p_d) \hat{Q}$ ισούται με $\bar{p} ZH_2$ στο Σχήμα 1. Ο δεύτερος όρος της (4) δίνει το κόστος της επιδότησης του επιτοκίου δανειοδότησης, όπου $r - r^*$ είναι το ύψος της επιδότησης, k είναι η δανειακή στήριξη και a είναι η στρεμματική απόδοση

δηλαδή $\hat{Q}/E$ όπου E είναι η καλλιεργούμενη έκταση. Ο όρος αυτός είναι ίσος με το εμβαδό του $r_0 Y' \Phi_1$ στο Σχήμα 1.

Η μεγιστοποίηση της κοινωνίας ευημερίας που δίνεται από την (1) απαιτεί την επιλογή του άριστου επιπέδου παραγωγής $\hat{Q}$ δεδομένων των δύο πολιτικών που προαναφέραμε:

$$\frac{dw}{d\hat{Q}} = \theta(S(\hat{Q}) - \theta) + S'(\hat{Q}) \hat{Q} - S(\hat{Q}) - \theta + D(Q) - D(Q) - D'(Q) \hat{Q} - S(\hat{Q}) +$$

$$D(\hat{Q}) + \beta S'(\hat{Q}) \hat{Q} + D'((\hat{Q}) \hat{Q} - \frac{(r-r^*)}{a} k = 0 \quad (5)$$

Μετά από ορισμένους μετασχηματισμούς και δεδομένου ότι $S'(\hat{Q}) \hat{Q} = \epsilon_s p_T$ και $\epsilon_s = 1/\epsilon$ όπου ϵ είναι η ελαστικότητα της προσφοράς, η (5) μπορεί να γραφεί ως εξής:

$$\frac{p_d}{p_T} - 1 + (\Theta - 1) \frac{1}{\epsilon} - \frac{(r-r^*)}{p_T \cdot a} k = 0 \quad (6)$$

Λύνοντας ως προς k που είναι το ζητούμενο:

$$k = \left(\frac{TR/E}{r-r^*} \right) \left[(\Theta - 1) \frac{1}{\epsilon} - \left(\frac{p_T - p_d}{p_T} \right) \right] \quad (7)$$

όπου $TR = p_T \hat{Q}$ δηλαδή η συνολική αξία παραγωγής. Η εξίσωση (7) περιέχει τις μεταβλητές που καθορίζουν την τιμή της δανειακής στήριξης και οι οποίες και τη διαφοροποιούν ανάλογα με το προϊόν. Οι επιδράσεις των επιμέρους μεταβλητών στον προσδιορισμό της δανειακής στήριξης δίνονται από τις κάτωθι σχέσεις:

$$\frac{\partial k}{\partial (p_T - p_d)} = - \frac{a}{r-r^*} < 0. \quad (8)$$

$$\frac{\partial k}{\partial (TR/E)} = \left(\frac{1}{(r-r^*)} \right) \left[(\Theta - 1) \frac{1}{\epsilon} - \frac{(p_T - p_d)}{p_T} \right] \quad (9a)$$

$$\frac{\partial k}{\partial (TR/E)} > 0 \text{ αν } \Theta > 1 + \left(\frac{1}{\epsilon} \right) \left(\frac{p_T - p_d}{p_T} \right). \quad (9b)$$

$$\frac{\partial k}{\partial \epsilon} = - \left(\frac{TR/E}{r-r^*} \right) \frac{(\Theta - 1)}{\epsilon^2} < 0. \quad (10)$$

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adams, D. W. *Agricultural Credit in Latin America: A Critical Review of External Funding Policy*, American Journal of Agricultural Economics, 1971, 53, 163-172.
- Almelung, T. *The Determinants of Protection in Developing Countries: An Extended Interest-Group Approach*, Kyklos, 1989, 42, 515-532.
- Becker, G. S. *A Theory of Competition among Pressure Groups for Political Influence*, Quarterly Journal Economics, 1983, 98, 371-400.
- Carter, C., Faminov, M.D., Loyns, R.M.A., and E. Peters. *Causes of Intervention in Canadian Agriculture*, Canadian Journal of Agricultural Economics, 1990, 38, 785-795.
- Caves, R. E. *Economic Models of Political Choice: Canada's Tariff Structure*, Canadian Journal of Economics, 1976, 11, 278-300.
- Gardner, B. L. *Causes of U.S. Farm Commodity Programs*, Journal of Political Economy, 1987, 95, 290-310.
- Gardner, B. L. *The Economics of Agricultural Policies*, Macmillan Press, New York, 1987a.
- Gardner, B. L. *Economic Theory and Farm Politics*, American Journal of Agricultural Economics, 1989, 71, 1165-1171.
- Gonzales-Vega, C. *Interest Rate Restrictions and Income Distribution*, American Journal of Agricultural Economics, 1977, 59, 973-976.
- Just, R. E., Hueth D.L. and A. Schmitz. *Applied Welfare Economics and Public Policy*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, N. J. 1982.
- Ladman, J. R. and R. L. Tinnermeier. *The Political Economy of Agricultural Credit: The Case of Bolivia*, American Journal of Agricultural Economics, 1981, 63, 66-72.
- Lianos, T. P. and G. Rizopoulos. *Estimation of Social Welfare Weights in Agricultural Policy: The Case of Greek Cotton*, Journal of Agricultural Economics, 1988, 39, 61-68.
- Μυλωνάς, Ν. *Πίνακες Εισορών-Εκροών*. ΚΕΠΕ, Αθήνα, 1990.
- Olson, M. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, Mass., 1965.
- Paalberg, R. *The Political Economy of American Agricultural Policy: Three Approaches*, American Journal of Agricultural Economics, 1989, 71, 1157-1164.
- Stiglitz, J. E. *Some Theoretical Aspects of Agricultural Policies*, World Bank Research Observer, 1987, 2, pp. 43-55.
- Swinnen, J. and F. A. van der Zee. *The Political Economy of Agricultural Policies: A Survey*, European Review of Agricultural Economics, 1993, 20, 261-290.
- Tweeten, L. G., *Farm Policy Analysis*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1989.
- Veeman, M. *The Political Economy of Agricultural Policy*, Canadian Journal of Agricultural Economics, 1990, 38, 365-383.